

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
«ԳՅՈՒՄՐՈՒ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ» ՊՈԱԿ

Հետազոտական աշխատանք

ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՌԻՍՈՒՑԻԶՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022

Թեմա՝

ՋՐԱՅԻՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԻՐԱՎԱԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Առարկա՝	Աշխարհագրություն
Ուսուցչուհի՝	Մարգարյան Նարինե
Ղեկավար՝	Արմեն Հայրապետյան

ԳՅՈՒՄՐԻ 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ	
Կլիմայի փոփոխությունը և ջրային Ռեսուրսների խոցելիությունը.....	4
ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ	
ՀՀ ջրային օրենսգիրքը և միջազգային փաստաթղթերը	11
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	17
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	18

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ջրային ռեսուրսների կառավարումը, ջրային ռեսուրսների պահպանման առաջարկի ձևավորման պահանջարկի պլանավորման, բաշխման արդյունավետ օգտագործման ու մշտադիտարկման սոցիալ-տնտեսական և էկոլոգիական բարեկեցության ու կայունության ապահովման գործընթաց է:

ՀՀ տարածքում առկա ջրային ռեսուրսները պետության բացառիկ սեփականությունն են ու տնօրինվում, տիրապետվում են և օգտագործվում են ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով: Օրենսգրքի նպատակն է ազգային ջրային պաշարների պահպանությունը, օգտագործելի ջրային ռեսուրսների արդյունավետ և համապարփակ կառավարման միջոցով քաղաքացիների և տնտեսության պահանջների բավարարման և շրջակա միջավայրի էկոլոգիական կայունության ապահովումը, ինչպես նաև խնդիրների լուծման համար իրավական հիմքերի ապահովումը:

Չնայած ՀՀ-ում իրականացվող ինստիտուցիոնալ միջոցառումները՝ կլիմայի փոփոխության հետևանքով ջրային ռեսուրսների պահպանման, այնուհանդերձ գործող իրավական դաշտում առկա են լուրջ թերություններ և բացեր:

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԿԼԻՄԱՅԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՋՐԱՅԻՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ԽՈՑԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կլիմայի փոփոխությունը մարդկային հասարակության գոյատևման հիմնական մարտահրավերներից է աշխարհում:

Հայաստանի Հանրապետությունը լեռնային երկիր է և գտնվում է մերձարևադարձային գոտու չորային տարածքում, որտեղ լանդշաֆտային գոտիների և ընդհանրապես էկոհամակարգերի փոփոխությունները, դրանց խոցելիությունն ավելի բարձր են կլիմայի փոփոխությունների դեպքում¹:

Ջրի ներկայիս սպառման պայմաններում Հայաստանի ջրային ռեսուրսները բավարար են ներքին կարիքների համար: Նշենք, որ օգտագործվող ջրի մոտ 80%-ից ավելին ուղղվում է ոռոգմանը և միայն 5-6%-ն է օգտագործվում խմելու և կենցաղային նպատակներով:

Ըստ որոշ փորձագիտական գնահատականների՝ մինչև 2050 թ.-ը Հայաստանի ջրային պաշարները կնվազեն 20-25%-ով՝ կապված կլիմայի փոփոխության և տեղումների նվազման հետ: Ինչ վերաբերում է կլիմայական գործոնի ուղղակի ազդեցությանը, ապա ներկա դրությամբ մասնագետներն արդեն արձանագրել են ավելի քան 1 աստիճանով ջերմաստիճանի բարձրացում, ինչն անհետևանք չի եղել մակերևութային ջրերի համար: Կլիմայի փոփոխության հետևանքով գետային ավազանները դարձել են սակավաջուր, որոշ վտակներ՝ նույնիսկ չորացել են:

Կլիմայի փոփոխության ազդեցության ամենաակնառու դրսևորումներից մեկը վերջինիս ազդեցությունն է ջրային ռեսուրսների վրա: Կլիմայի փոփոխության հանդեպ ջրային ռեսուրսների խոցելիությունը նվազեցնելու համար կարևորագույն քայլ է ջրային ռեսուրսների *արդյունավետ կառավարման համակարգի* և ջրային ռեսուրսներին վերաբերող *հստակ ու լիարժեք իրավակարգավորումների*¹ կլիմայի փոփոխության հանդեպ հարմարվողականության ապահովումը: Հարմարվողականությունը կլիմայի փոփոխության բացասական հետևանքների կանխատեսումն է և համապա-

¹ Տե՛ս Ն. Ա. Հարությունյան, Կլիմայի փոփոխությունների ազդեցությունը ՀՀ լանդ-շաֆտների վրա, «Գրթությունը և գիտությունը Արցախում», № 3-4, 2016, էջ 145-147:

տասխան միջոցառումների ձեռնարկումը՝ վնասները բացառելու կամ առավելագույնս նվազեցնելու ուղղությամբ: «Հարմարվողականություն» հասկացությունը ենթադրում է նաև կլիմայի փոփոխության հանդեպ խոցելիության նվազեցում:

Ջրային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարումը կլիմայի փոփոխության հանդեպ հարմարվողականության կարևորագույն նախապայմանն է, ինչը պետությունն իր ցանկացած պահանջում է պահպանել նաև ջրի մատչելիության և մարդու՝ ջրային ռեսուրսներին առնչվող կարևորագույն այլ իրավունքներ: Մաքուր ջրի և սանիտարական պայմանների մատչելիության իրավունքը ենթադրում է պետության մի շարք պարտավորություններ այս իրավունքի ապահովման առումով: Դա ենթադրում է նաև պետության պոզիտիվ պարտավորությունը՝ իր ջրային ռեսուրսները և սանիտարական համակարգերը կլիմայի փոփոխության նկատմամբ ճկուն և հարմարվողական դարձնելու համար:

Ջրային ռեսուրսների կառավարման վերաբերյալ օրենսդրությունը պետք է լինի բավարար չափով ճկուն՝ հարմարվողականության միջոցառումների իրականացումն ապահովելու նպատակով²:

Էական նշանակություն է տրվում կլիմայի փոփոխության հարմարվողականության միջոցառումներին: Հարմարվողականության ազգային ծրագիրը մշակվում է Կանաչ կլիմայի հիմնադրամի կողմից ֆինանսավորվող 2.999.593.00 ԱՄՆ դոլարի չափով դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում՝ ՄԱԿ-ի Ջրագացման ծրագրի գրասենյակի միջոցով: Ծրագիրը գործելու է մինչև 2022 թ-ը: Ծրագիրն իրականացվում է Շրջակա միջավայրի նախարարության մասնակցությամբ և համակարգմամբ: Հարմարվողականության համալիր միջոցառումների մշակման և ներդրման համար հիմնական խնդիրները հետևյալ գործոններն են.

- համակարգված դիտարկումների, գիտական տվյալների և խոցելիության տնտեսական գնահատումների բացակայությունը
- իրազեկվածությունը գրեթե բոլոր մակարդակներում
- պատրաստված կադրերի պակասը
- ոլորտային մակարդակներում հարմարվողականության պլանավորման

² St' u Economic Commission for Europe Convention on the Protection and Use of Trans- boundary Watercourses and International Lakes, Guidance on Water and Adaptation to Climate Change, ISBN: 978-92-1-117010-8, էջ 17 (https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/publications/documents/Guidance_water_climate.pdf):

գործընթացներում ինտեգրման բացակայությունը

- հարմարվողականության ծրագրերի տեխնիկական և ֆինանսական հիմնավորվածության պատրաստման համար գիտելիքների անբավարար մակարդակը
- տեղական մակարդակում ֆինանսական միջոցների պակասը երկարաժամկետ պլանավորման համար:

Հարմարվողականության ազգային ծրագրում նշված հիմնական խնդիրներն են.

- 1) Հարմարվողականության ազգային ծրագրի հայեցակարգի մշակում, 2) հիմնական խոցելի ոլորտների համար հարմարվողականության շրջանակային ազգային ծրագիր, 3) հարմարվողականության ծրագրեր ամենաքիչը 4 ոլորտի համար 4) հարմարվողականության տարածաշրջանային 2 ծրագիր, 5) Հարմարվողականության ազգային ծրագրի իրականացման ռազմավարություն, 6) Հարմարվողականության ազգային ծրագրի ֆինանսական ռազմավարություն, 7) կլիմայի նկատմամբ հարմարվողականության բարելավում և ռիսկերի նվազեցում քաղաքային և գյուղական համայնքներում. 8) գենդերային ներառականություն, 9) ուղեցույցներ և մեթոդաբանություն հարմարվողականության բարելավման և հարմարեցման ինտեգրման համար, 10) վերապատրաստումներ և կարողությունների զարգացում, 11) հարմարվողականության ծրագրերի փաթեթի նախապատրաստում:

Միջազգային փորձի և ոլորտին առնչվող տեսական աղբյուրների ուսումնասիրությամբ պարզ է դառնում, որ կլիմայի փոփոխության հանդեպ ջրային ռեսուրսների հարմարվողականության ապահովման առնչությամբ քայլերն ինքնանպատակ չպետք է լինեն, իսկ դրանց ուղղված իրավական կարգավորումները պետք է համապատասխանեն հետևյալ պահանջներին.

1. ապահովել ողջամիտ հավասարակշռություն իրավական որոշակիության և իրավական ճկունության միջև՝ սահմանելով այնպիսի իրավակարգավորումներ, որոնք կարող են կլիմայի փոփոխության պայմաններում ևս գործել՝ առանց վիճելի կամ ոչ հստակ դառնալու,
2. իրավական կարգավորումները պետք է ապահովեն փոփոխված իրավիճակին համապատասխան մեկնաբանման և կիրառման հնարավորություն ու այդ համակարգի բարելավում,
3. կառավարման համակարգի մատչելիության և որոշումների կայացման գործընթա-

ցում հասարակության մասնակցության ապահովում, ինչպես նաև դատական պաշտպանության իրավունքի երաշխավորվածություն՝ լեգիտիմ ճանապարհով նպատակների իրագործումն ապահովելու նպատակով,

4. բնական ռեսուրսների կառավարում բոլոր հարթություններում՝ պետական, տարածքային և տեղական մակարդակներով,
5. նպատակների իրագործման իրավական հիմքերի արդյունավետություն, ինչը ենթադրում է այնպիսի իրավակարգավորումների առկայություն, որոնք բավարար են սահմանված նպատակին հասնելու համար: Այս սկզբունքը ներառում է նաև իրավական կարգավորումների գործնականում կիրառման և իմպլեմենտացման միջոցների ու գործիքների առկայությունը, ինչպես նաև դրանց կիրառման ու կենսագործման ընթացքում իրավական խոչընդոտների բացակայությունը:

Կլիմայի փոփոխության հանդեպ ջրային ռեսուրսների խոցելիությունը նվազեցնելու և հարմարվողականության միջոցառումները ենթադրում են նաև համապատասխան իրավակարգավորումները սահմանելիս բոլոր ջրօգտագործողների շահերի հավասարակշռում, նրանց իրավունքների և պարտականությունների հստակ սահմանում³:

ՀՀ ջրային օրենսդրության ձևավորման և զարգացման պատմությունը վկայում է, որ կլիմայի փոփոխության հանդեպ ջրային ռեսուրսների խոցելիության և հարմարվողականության ուղղությամբ իրավական ու ինստիտուցիոնալ միջոցառումներ սկսել են իրականացվել հատկապես վերջին տարիներին:

Վերջին տարիներին Հայաստանը սկսել է ակտիվ համագործակցել Հարմարվողականության հիմնադրամի հետ: Ներկայացնենք հարմարվողականության ամենահետաքրքիր ծրագրերը.

«Արթիկ քաղաքի փակված քարհանքի թափոնների և ջրհեղեղների կառավարում» պիլոտային ծրագիրը: Ծրագրի նպատակներն են՝ կանաչապատել Արթիկ քաղաքում լքված բացահանքերի 40 հեկտար տարածքը և ստեղծել հանգստի գոտի, ստեղծել աղետների արագ իրազեկման համակարգ, գյուղական համայնքների բնակիչների համար իրականացնել աշխատանքներ գյուղատնտեսական հողերի, վարելահողերի ու արոտավայրերի բարելավման ուղղությամբ: Ծրագրի ֆինանսավոր-

³ Տե՛ս **H.F.M.W. Van Rijswijk**, *Moving Water and the Law*, 2008; Van Rijswijk & Havekes 2012, supra note 15:

ման չափը 1.435.100 ԱՄՆ դոլար է:

Չնայած կատարված մեծածավալ աշխատանքներին՝ գործող իրավական դաշտում առկա են լուրջ թերություններ և բացեր: Այսպես, ՀՀ ջրային օրենսգրքի⁴ 1-ին հոդվածով նախատեսված հասկացությունները, ջրային ռեսուրսների և համակարգերի կառավարման, օգտագործման և պահպանության հիմնական սկզբունքներն ու մի շարք այլ հիմնարար դրույթներ ու իրավակարգավորումներ անուղակիորեն, բայց ակնհայտորեն կապված են կլիմայի փոփոխության ներքո ջրային ռեսուրսների խոցելիության գնահատման, դրա նվազեցման, կլիմայի փոփոխության հանդեպ հարմարվողականության պլանավորման և իրագործման գաղափարի հետ, մինչդեռ ո՛չ այդ հասկացությունների շարքում և ո՛չ էլ որևէ դրույթում ուղղակիորեն նախատեսված չեն *կլիմայի* փոփոխության, դրա հանդեպ ջրային ռեսուրսների խոցելիության կամ *հարմարվողականության* հասկացություններն ու դրան առնչվող իրավակարգավորումները: Ավելին, ՀՀ ջրային օրենսգրքի 6-րդ հոդվածը, սահմանելով օրենսգրքի նպատակը, նախատեսում է. «Սույն օրենսգրքի նպատակն ազգային ջրային պաշարի պահպանությունն է, օգտագործելի ջրային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարման միջոցով քաղաքացիների և տնտեսության պահանջների բավարարման, շրջակա միջավայրի էկոլոգիական կայունության ապահովման, ինչպես նաև օրենսգրքի խնդիրների լուծման համար իրավական հիմքերի ապահովումը»: Գտնում ենք, որ մատնանշված դրույթի յուրաքանչյուր բաղադրիչ կյանքի կոչելու համար մի շարք այլ գործոնների հետ պետք է հաշվի առնվեն նաև կլիմայի փոփոխության հանդեպ ջրային ռեսուրսների խոցելիության գնահատման և հարմարվողականության պլանավորման գործընթացները: Ուստի անհրաժեշտ և հիմնավորված ենք համարում կլիմայի փոփոխության ներքո ջրային ռեսուրսների կառավարման գաղափարախոսությունը և գուցե նաև այդ նպատակին ուղղված գործընթացներն արտացոլել ջրային օրենսգրքում:

Նշենք, որ նույն բացը վերաբերում է նաև «Ջրի ազգային քաղաքականության հիմնադրույթների մասին» ՀՀ օրենքին, քանի որ թեև այս օրենքի նպատակն է ներկայումս և ապագայում մարդու բարեկեցության, հանրապետության սոցիալտնտեսական համակարգի զարգացման, տնտեսական և էկոլոգիական կարիքները բավա-

⁴ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2002.07.10/24 (199), ընդունվել է 04.06.2002, ուժի մեջ է մտել՝ 10.10.2002:

բարելու համար անհրաժեշտ քանակի, ռեժիմի և որակի ջրային ռեսուրսների մատչելիության ապահովումը, սակայն օրենքում որևէ իրավակարգավորում չի նախատեսվում քննարկվող հարցի առնչությամբ:

Մեր խորին համոզմամբ՝ կլիմայի փոփոխությունը ևս այնպիսի հիմնարար գործոն է, որը պետք է հիմք դառնա այս օրենքի կարգավորման առարկան և բովանդակությունը սահմանագծելու համար: Մինչդեռ օրենքում «կլիմայի փոփոխության» մասին հիշատակվում է միայն օրենքի հավելվածի՝ ջրային ռեսուրսների կառավարման կարիքների բաժնում՝ նշելով, որ ջրային ռեսուրսների բաղադրիչների գնահատման ընթացքում պետք է գնահատվեն նաև հոսքի վրա կլիմայի փոփոխության և մարդածին ազդեցությունները: Ինչպես օրենքում, այնպես էլ դրա հավելվածում կլիմայի փոփոխության նկատմամբ հարմարվողականության միջոցառումների իրականացման վերաբերյալ խոսք չկա:

Ինչպես բազմաթիվ այլ երկրներում, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետությունում կան որոշակի տարածքներ, որոնք, ելնելով դրանց գեղագիտական, պատմամշակութային, բնապահպանական, առողջարարական և մի շարք այլ հատկանիշներից, պետությունն առանձնացրել է որպես հատուկ նշանակության տարածքներ կամ օբյեկտներ: Ջրային ռեսուրսների բնագավառում այդպիսի կարգավիճակով է օժտված նաև Սևանա լիճը, որը հռչակված է ազգային հարստություն, քաղցրահամ ջրերի ռազմավարական շտեմարան: Նրան տրված է բնության հատուկ պահպանվող տարածքի կարգավիճակ՝ ի դեմս ազգային պարկի: Սևանի հետ կապված հասարակական հարաբերությունների իրավակարգավորումն իրականացվում է «Սևանա լճի մասին» ՀՀ օրենքով և նորմատիվ իրավական մի շարք այլ ակտերով: Օրենքը սահմանում է Սևանա լճի՝ որպես Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանական, տնտեսական, սոցիալական, գիտական, պատմամշակութային, գեղագիտական, առողջապահական, կլիմայական, ռեկրեացիոն (վերականգնողական) և հոգևոր արժեք ունեցող ռազմավարական նշանակության էկոհամակարգի բնականոն զարգացման, վերականգնման, բնական պաշարների վերարտադրման (այսուհետ՝ վերարտադրություն), պահպանման և դրանց օգտագործման պետական քաղաքականության իրավական ու տնտեսական հիմունքները:

Ունենալով պետության և հասարակության համար խիստ կարևոր դեր ու լինե-

լով հանրապետությունում ջրային ռեսուրսների բնագավառում կլիմայի փոփոխության ազդեցության առաջնային օբյեկտներից՝ Սևանա լճի էկոհամակարգի բարելավման և կլիմայի փոփոխության ազդեցությունների մեղմման համար անհրաժեշտ է դրսևորել էկոհամակարգային մոտեցում և ձեռնարկել բնապահպանական, իրավական ու տնտեսական մի շարք միջոցառումներ ու լուծումներ այդ նպատակին հասնելու համար: Այդ շարքում պետք է ընդգրկվեն Սևանա լճի էկոհամակարգի պահպանմանն ուղղված իրավական և ինստիտուցիոնալ ոլորտների բարելավումը, քրեական, վարչական պատասխանատվությունը խստացնելը համապատասխան իրավախախտումների համար, լճի էկոհամակարգի պահպանության հարցում հասարակության իրազեկվածության մակարդակը բարձրացնելը, վերահսկողությունն ավելի խստացնելը լճում իրականացվող ձկնաբուծության և ձկնորսության, որսագողության հանդեպ, լճի էկոհամակարգի կառավարման, մոնիտորինգի և պահպանության հարցերում պետական գերատեսչությունների և գիտահետազոտական հատվածի միջև փոխադարձ կապի, տեղեկատվության փոխանակումն ապահովելը, նորարարական տեխնոլոգիաներ ներդնելը լճի պահպանության, օգտագործման, մոնիթորինգի իրագործման համար, Սևանա լճի՝ կոմունալ-կենցաղային կեղտաջրերով և ափամերձ տարածքներից ուղղված կեղտաջրերով աղտոտումը նվազագույնի հասցնելը և այլն: Դա կարևոր երաշխիք կդառնա ինչպես լճի պահպանության, այնպես էլ կլիմայի փոփոխության հանդեպ այս ջրային ռեսուրսի խոցելիության նվազեցման և հարմարվողականության միջոցառումների իրագործման ճանապարհին ավելի մեծ արդյունքների հասնելու համար:

ԳԼՈՒԽ Բ

ՀՀ ՋՐԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԳԻՐՔԸ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ

ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ

Կլիման, կլիմայի փոփոխություններն ու դրանց հետևանքները կապված են ոչ թե առանձին երկրների սահմաններում ազդեցության և միայն այդ երկրի որոշակի գործունեության, այլ ողջ Երկիր մոլորակի հետ: Անհնարին կլինի մատնանշել մեկ պետություն, որը դուրս է մնացել կլիմայի փոփոխության ազդեցություններից ընդհանրապես և ջրային ռեսուրսների, ջրային էկոհամակարգերի ու ջրային պաշարների վրա կլիմայի փոփոխության ազդեցության գնահատականների և գործընթացների շրջանակից մասնավորապես: Հայաստանի Հանրապետությունը ևս ակտիվորեն ներգրավված է կլիմայի փոփոխության ներքո ջրային ռեսուրսների խոցելիության նվազեցման և հարմարվողականության արդյունավետ քաղաքականության մշակման ու իրագործման միջազգային գործընթացներում:

Այս համատեքստում կարևոր է ընդգծել ՀՀ-ի վավերացրած միջազգային պայմանագրերը: Ինչպես Սահմանադրությամբ է նախատեսված, Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը: Մա նշանակում է, որ բոլոր, այդ թվում կլիմայի փոփոխության ոլորտին և դրա հետ կապված այլ բնագավառներին վերաբերող միջազգային վավերացված փաստաթղթերն ունեն մեծ տեղ ու դեր ՀՀ օրենսդրության մեջ: Մասնավորապես, Հայաստանը ներգրավված է կլիմայի փոփոխությանը վերաբերող միջազգային տարբեր գործընթացներում, վավերացրել է ՄԱԿ-ի «Կլիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիան⁵, դրան կից Կիոտոյի արձանագրությունը⁶, Փարիզյան համաձայնագիրը⁷, Կենսաբազմազանության մասին կոնվենցիան և մի շարք այլ փաստաթղթեր, որոնք Հայաստանի համար կարևոր հիմնաքարեր են բազմաթիվ խնդիրների լուծման համար ջանքերի համախմբման ճանապարհին: Պետք է նշել, որ ՀՀ աշխարհագրական տեղադիրքը՝

⁵ Տե՛ս ՀՀ ԱԳՆՊՏ 2004.12.20/4(12), ընդունվել է՝ 09.05.1992, ուժի մեջ է մտել՝ 21.03.1994:

⁶ Տե՛ս <http://kyotoprotocol.org/>

⁷ Տե՛ս ՀՀ ԱԳՆՊՏ 2017 1 (38), 26.07.17 ԲՄՊ, հոդ. 7, ընդունվել է՝ 12.12.2015, ուժի մեջ է մտել՝ 20.04.2017:

որպես դեպի ծով ելք չունեցող, խոցելի համակարգերով լեռնային երկիր և երկրի ազգային անվտանգության ապահովումը պահանջում են նախապատվություն տալ կլիմայի փոփոխությանը հարմարվելու ուղղությանը:

Հայաստանն ակտիվորեն մասնակցում է կլիմայի փոփոխության հետ կապված միջազգային գործընթացներին: Հայաստանի Հանրապետությունը ստորագրել է ՄԱԿ-ի Կլիմայի փոփոխության մասին շրջանակային կոնվենցիան 1992 թ-ի հունիսի 13-ին և վավերացրել այն 1993 թ-ի մայիսի 14-ին որպես երկիր, որն ընդգրկված չէ հավելվածում I-ում: Հայաստանը միացել է նաև կոնվենցիայի ներքո գործող բազմաթիվ այլ միջազգային համաձայնագրերի, մասնավորապես, Կիոտոյի արձանագրությանը և Փարիզի համաձայնագրին:

Խիստ կարևոր է նաև այն փաստը, որ, ստորագրելով Համապար- փակ և ընդ- լայնված գործընկերության մասին համաձայնագիրը (ՀԸԳՀ), Հայաստանը համաձայ- նել է ներդաշնակեցնել ազգային օրենսդրությունը Եվրոպական միության օրենսդրու- թյանը: Դրա առաջին քայլը ազգային ջրային օրենսդրության վերլուծությունն է ոլորտին առնչվող ԵՄ հինգ դիրեկտիվների համատեքստում՝

- Ջրի շրջանակային դիրեկտիվ,
- Ջրհեղեղների դիրեկտիվ,
- Քաղաքային կոյուղաջրերի դիրեկտիվ,
- Խմելու ջրի դիրեկտիվ,
- Նիտրատների դիրեկտիվ:

Գետավազանային կառավարման պլանների մշակման հիմնական քայլերից է մարդածին գործունեության փոխկապակցումը ջրային էկոհամակարգի վրա դրա ազդեցության հետ՝ ճնշումների-ազդեցությունների վերլուծությունը, որը պետք է լինի տեղանքին հատուկ, և հստակ բացահայտվեն հիմնախնդիրները և դրանց պատճառները՝ ռիսկային ջրային մարմինները: Յուրաքանչյուր ռիսկային ջրային մարմնի համար պետք է մշակվի միջոցառումների/գործողությունների ծրագիր, այ- սինքն՝ գործողությունների ծրագիրը պետք է հատուկ լինի տեղանքին և ճնշմանը:

Հայաստանում կա թյուր տպավորություն, որ ջրավազանային/գետավազանա- յին կառավարման պլանը գործիք է ջրային ռեսուրսների ամենօրյա օգտագործման, մասնավորապես ջրային ռեսուրսների բաշխման: Սակայն այն ոչ թե **օպերատիվ**

կառավարման, այլ քաղաքականության փաստաթուղթ է, որտեղ վեր են հանվում տվյալ գետավազանի գերակա հիմնախնդիրները պլանավորման յուրաքանչյուր 6-ամյա շրջափուլի համար, և տրվում են դրանց լուծման համապատասխան միջոցառումներ: Այդուհանդերձ, շատերը գետավազանային կառավարման պլանները Հայաստանում ավելի շատ դիտարկում են որպես ամենօրյա օգտագործման օպերատիվ կառավարման փաստաթուղթ, որոնց վրա հիմնվելով պետք է տրամադրվեն ջրօգտագործման թույլտվությունները: Ըստ այդմ՝ գետավազանային կառավարման պլանները դիտարկվում են որպես ջրի բաշխման պլաններ և, չնայած ՀՀ ջրային օրենսգրքի **հոդված 2**-ի պահանջերին⁸, դրանք դեռևս մեկնաբանվում են որպես օպերատիվ կառավարման փաստաթուղթ, ինչը համահունչ չէ ՋՇԴ-ի և ջրային ռեսուրսների կառավարման առաջավոր միջազգային փորձին:

Հիմնականում այդ պատճառով է, որ ՀՀ կառավարության կողմից 2016-2017 թթ. ընդունված՝ Հարավային, Արարատյան և Ախուրյանի ջրավազանների կառավարման պլաններում ներառված միջոցառումների/գործողությունների ծրագրերը գործնականում չեն իրականացվել: Նույնիսկ այն ծրագրերը, որոնք որևէ էական ֆինանսավորում չեն պահանջում:

ՀՀԳՀ կիրարկման ճանապարհային քարտեզի առնչությամբ կան հետևյալ մտահոգությունները.

1. Ջրային քաղաքականության ոլորտում համայնքի գործողությունների շրջանակը սահմանող՝ Եվրոպական խորհրդարանի և Խորհրդի 2000 թվականի հոկտեմբերի 23-ի 2000/60/EC դիրեկտիվի (ԵՄ ջրի շրջանակային դիրեկտիվ) վերաբերյալ դրույթները խիստ ընդհանրական են և էականորեն չեն խթանում ՀՀԳՀ-ով Հայաստանի ստանձնած պարտավորությունների իրականացումը: Օրինակ՝ Ջրի շրջանակային դիրեկտիվի համատեքստում ներպետական օրենսդրության ընդունման և իրավասու մարմնի սահմանման առումով ճանապարհային քարտեզում առաջարկվում է հեկ-երի կառուցման համար արգելված գետերի ցանկի հաստատում, ինչն ուղղակիորեն չի առնչվում ՀՀԳՀ-ով Հայաստանի ստանձնած պարտավորություններին: Մյուս դրույթների վերաբերյալ ևս (գետերի ավազանների տարածքների

⁸ Ըստ ՀՀ ջրային օրենսգրքի **հոդված 2**-ի՝ եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով սահմանված են ջրային հարաբերությունների կարգավորման այլ նորմեր, քան նախատեսված են ջրային օրենսգրքում, ապա **կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը**:

բնութագրերի վերլուծություն (5-րդ հոդված)՝ ջրի որակի մոնիթորինգի ծրագրերի ստեղծում (8-րդ հոդված) և գետերի ավազանների կառավարման պլանների կազմում, խորհրդակցություններ հանրության հետ և այդ պլանների հրապարակում (13-րդ և 14-րդ հոդվածներ)), ճանապարհային քարտեզում նշվում են ընդհանրական բնույթի միջոցառումներ, որոնց իրականացումը բնավ բավարար չէ կատարելու Հայաստանի ստանձնած պարտավորությունները:

ՁՇԴ սկզբունքներին համահունչ՝ ջրի որակի մոնիթորինգի ծրագրերի ստեղծման համար հարկավոր է օր առաջ սկսել իրականացնել մի շարք հիմնարար միջոցառումներ: Այսպես, ըստ ՁՇԴ-ի՝ ջրային մարմինների դասակարգման համար («գերազանց», «լավ», «միջին», «բավարար» և «վատ» կարգավիճակ) անհրաժեշտ հիմնական տեղեկատվությունը տրամադրվում է կենսաբանական մոնիթորինգի միջոցով (որը Հայաստանում չի իրականացվում), մինչդեռ քիմիական և հիդրոմորֆոլոգիական մոնիթորինգը տրամադրում է աջակցող տեղեկատվություն: Կենսաբանական մոնիթորինգը հնարավորություն է ընձեռում հստակ պատկերացում կազմելու էկոհամակարգի և գործունեության վրա աղտոտման ազդեցության վերաբերյալ, ինչի համար անհրաժեշտ է դիտարկել գետերի, գետակների և լճերի պոպուլյացիաները մոնիթորինգի դիտակետերում:

Կենսաբանական մոնիթորինգի առավելություններից մեկն այն է, որ արձագանքում է ազդեցությանը ժամանակի ընթացքում: Քիչ է հավանական, որ քիմիական մոնիթորինգի միջոցով տեղեկատվություն կստանանք հանկարծակի և կարճատև աղտոտող արտանետման վերաբերյալ, որը, սակայն, երկարաժամկետ ազդեցություն կունենա կենսաբազմազանության վրա (կախված ազդեցության ենթարկվող օրգանիզմների կենսացիկլի տևողությունից): Կենսաբանական մոնիթորինգի ներդրումը բավականին ժամանակատար և աշխատատար գործընթաց է, մինչդեռ ճանապարհային քարտեզում ոչինչ չի նշվում դրա վերաբերյալ: Ավելին, ԵՄ ՁՇԴ սկզբունքներին համահունչ՝ մոնիթորինգը ներառում է տարբեր տիպեր (հսկողական, գործառական, հետազոտական, հղումային, տեղաշարժի)՝ կախված ջրային մարմնի կարգավիճակից և դրա վրա առկա ճնշումներից, ինչը էապես տարբերվում է Հայաստանում ներկայումս կիրառվող մոնիթորինգի տրամաբանությունից և մոտեցումներից:

2. Ճանապարհային քարտեզում կան որոշ անճշտություններ, որոնք առնչվում են Եվրոպական խորհրդարանի և Խորհրդի 2007 թ. հոկտեմբերի 23-ի 2007/60/ԵՀ դիրեկտիվին՝ հեղեղումների ռիսկերի գնահատման և կառավարման մասին (**ԵՄ հեղեղումների դիրեկտիվ**): Մասնավորապես՝ ԵՄ հեղեղումների դիրեկտիվի մասով ՀՀ վարչապետի՝ 666-Լ որոշմամբ սահմանվող ճանապարհային քարտեզում նշվում է, որ հետագա մոտարկման անհրաժեշտություն չկա, քանի որ ստանձնած հետևյալ պարտավորություններն արդեն իրականացվել են. ա) հեղեղումների ռիսկի նախնական գնահատման իրականացում (ԵՄ հեղեղումների դիրեկտիվի 4-րդ և 5-րդ հոդվածներ), բ) հեղեղումների վտանգի և ռիսկի քարտեզների կազմում (6-րդ հոդված) և գ) հեղեղումների ռիսկի կառավարման պլանների կազմում:

Այդուհանդերձ, հեղեղումների համար պատասխանատու՝ ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարության «Հիդրոոդերևութաբանության և մթնոլորտային երևույթների վրա ակտիվ ներգործության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ի և ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության ջրային կոմիտեի ներկայացուցիչների, ինչպես նաև այլ գերատեսչությունների ներկայացուցիչների հետ բազմաթիվ քննարկումները վկայում են, որ ճանապարհային քարտեզում տեղ գտած վերոնշյալ միջոցառումներից որևէ մեկը չի իրականացվել ԵՄ հեղեղումների դիրեկտիվի 4-7-րդ հոդվածների պահանջներին համապատասխան, առավել ևս Հայաստանում գոյություն չունեն հեղեղումների ռիսկի կառավարման մշակված պլաններ, ինչպես նշվում է ճանապարհային քարտեզում:

Հայաստանի ջրային ռեսուրսների կառավարման ոլորտի՝ ԵՄ ջրի շրջանակային դիրեկտիվի սկզբունքներին համապատասխանությունն ու ներդաշնակեցումը խթանելու նպատակով Եվրոպական միությունն էլ իր հերթին տարբեր նախաձեռնությունների և ծրագրերի միջոցով լուրջ աջակցություն է ցուցաբերում Հայաստանին: Մասնավորապես՝ Արևելյան Եվրոպայի, Կովկասի և Կենտրոնական Ասիայի բաղադրիչի շրջանակներում դեռևս 2007 թ. Հայաստանում իրականացվում է Ազգային քաղաքականության երկխոսություն ջրային ռեսուրսների համապարփակ կառավարման շուրջ: Այս գործընթացի շրջանակներում հիմնարար աջակցություն է ցուցաբերվել ջրի որակի մոնիթորինգի լաբորատորիաներին և այլ գերատեսչություններին՝ սարքավորումներ տրամադրելով և տարածաշրջանային ծրագրեր իրա-

կանացնելով: Քննարկվող համագործակցության լավագույն ամփոփումներից մեկն էլ 2020 թ. հունվարից «Շրջակա միջավայրի և տեղեկատվության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի վերանորոգված և վերազինված լաբորատորիայի բացումն է, ինչը հատկապես ջրերի մոնիթորինգի առումով հնարավորություն է ընձեռում զգալի առաջընթաց գրանցելու:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Այսպիսով, կլիմայի փոփոխության ազդեցության հանգամանքը պետք է հաշվի առնվի Հայաստանի ջրային ռեսուրսների կառավարման բնագավառի զարգացման դինամիկայի ասպարեզում՝ որպես հնարավոր կենսագործիք կլիմայի փոփոխության մարտահրավերի հաղթահարման գործում: Այդ հսկայածավալ գործընթացը հնարավորինս արդյունավետ կազմակերպելու համար անհրաժեշտ է նաև կատարելագործել Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը: ՀՀ-ն խնդիր ունի նաև ջրային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարման համակարգի իրավակարգավորումները լուծել միջազգային կառույցներից հետ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Հարությունյան Ն.Ա., Կլիմայի փոփոխությունների ազդեցությունը ՀՀ լանդշաֆտների վրա, «Կրթությունը և գիտությունը Արցախում», № 3-4, 2016, էջ 145-147:
2. Economic Commission for Europe Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, Guidance on Water and Adaptation to Climate Change, ISBN: 978-92-1-117010-8, էջ 17 (https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/publications/documents/Guidance_water_climate.pdf):
3. H.F.M.W. Van Rijswick, Moving Water and the Law, 2008; Van Rijswick & Haveskes 2012, supra note 15:
4. ՀՀՊՏ 2002.07.10/24 (199), ընդունվել է 04.06.2002, ուժի մեջ է մտել՝ 10.10.2002:
5. ՀՀ ԱԳՆՊՏ 2004.12.20/4(12), ընդունվել է՝ 09.05.1992, ուժի մեջ է մտել՝ 21.03.1994:
6. <http://kyotoprotocol.org/>
7. ՀՀԱԳՆՊՏ 2017 1 (38), 26.07.17 ԲՄՊ, հոդ. 7, ընդունվել է՝ 12.12.2015, ուժի մեջ է մտել՝ 20.04.2017:
8. <https://www.epiu.am/en/projects/current-projects/adaptation-fund-approve-pfg-for-strengthening-land-based-adaptation-capacity-in-communities-adjacent-to-protected-areas-in-armenia/>
9. <http://www.nature-ic.am/Content/announcements/10574/Report%20Final%20TAP%20Mitigation%20Armenia%20ENG%2010%2004%202017.pdf>